

Radikalna kriminologija in moralno podjetništvo

Zoran Kanduč*

Članek obravnava več logično povezanih problemskih sklopov, ki zadevajo moralno podjetništvo radikalnih kriminologov. V tej zvezi je pozornost najprej usmerjena na pojem »pravi zločin«. Razčlenjeno je pojmovanje zločina kot kršitve temeljnih človekovih pravic. Pojasnjena je paradoksna narava moralnega podjetništva, ki je nasledek praktičnih, t.j. kriminalnopolitičnih, implikacij radikalnih kriminoloških opredelitev predmeta kriminologije. Nakazana je ideoološka vsebina predstave o zločinu kot družbeno nevarnem pojavu **par excellence**. Predstavljena je zamisel o strukturnem nasilju, ki obsega raznovrstne (»normalne«, in nikakor ne odklonske) družbene prakse, ustanove in državne — represivne in ideoološke — aparate, katerih skupna lastnost je, da onemogočajo zadovoljevanje radikalnih človekovih potreb.

Ključne besede: kriminologija, radikalna kriminologija, moralno podjetništvo

UDK 343.9

Uvodna opazka

Iz spisov, ki so jih doslej priobčili radikalni kriminologi, se da hitro in brez posebnih težav dokopati do sklepa, da je njihovo zanimanje za zločine mogočnih pravzaprav izraz dvojnega — po svoji naravi pravzaprav moralnega — ogorčenja.

Po eni strani je v »igri« neprikrito neodobravanje delovanja represivnega (kazenskopravnega) aparata države, ki je selektivno usmerjen predvsem zoper t.i. zločine članov delavskega razreda (**blue-collar-crimes**). Krisberg v tej zvezi denimo poudarja, da je naravnost ironično, da ostajajo storilci nadvse škodljivih in protipravnih dejanj nekaznovani, medtem ko storilce bagatelnih kaznivih dejanj neprimerno bolj dosledno preganjajo v imenu zakonitosti in reda. V tem vidi jasen dokaz, da so zločini privilegiranih članov družbe v bistvu implicitno dovoljeni, kar ni po njegovem mnenju prav nič presenetljivega, zakaj na njih temelji celoten sistem svobodnega podjetništva.¹ Po drugi strani pa radikalni kriminologi ne odobravajo početja svojih zvečine pozitivistično usmerjenih kolegov, ki sprejemajo kot izhodišče svojega znanstvenega dela »uradno« (zakonsko) opredelitev kaznivega dejanja in se tako izognejo soočenju s »pravimi« zločini.

* Zoran Kanduč, doktor znanosti, raziskovalec, Inštitut za Kriminologijo pri Pravni fakulteti, Kongresni trg 12, 61000 Ljubljana

¹ Prim. Krisberg, str. 38. Pisec začenja svoj zgodovinski pregled kriminalitete nosilcev družbene moči s slovito Balzacovo mislijo, da se za slehernim velikim premoženjem skriva zločin. Malone nešteto primerov nagnega kopičenja izrednega bogastva (ob hkratnem osiromašenju večine prebivalstva) v t.i. posocialističnih družbah je prepričljiv dokaz resničnosti in aktualnosti aforizma, ki se je zapisał francoskemu romanopiscu. Krisberg se uvodoma sklicuje tudi na Tylerjevo ugotovitev, da se je v Ameriki organizirani kriminal razvil podobno kot zahodni kapitalizem. Prim. Tyler, str. 44—45. Izčrpen pregled empiričnih raziskav o kričnem delovanju kazenskopravnega sistema najdemo v Reasons, str. 349.

Platt v tej zvezi poudarja, da so bili kriminologi v preteklosti omejeni z zakonsko opredelitvijo kaznivega dejanja, ki jih je vodila v preučevanje zakonsko opredeljenih kriminalcev. Kritični kriminolog se mora, po njegovem mnenju, opreti na zamisel o zločinu, ki odseva realnost pravnega sistema, utemeljenega na razlikah v moči, bogastvu in dohodkih ter na številnih drugih neupravičenih (in tudi neupravičljivih) privilegijih. Uradno pojmovanje kaznivega dejanja namreč temelji na teoretsko nesprejemljivi predpostavki (ozioroma fikciji) o neutralnosti, se pravi razredni nepristranosti veljavnega kazenskega prava. Platt zato opozarja, da država s svojim pravnim aparatom ne bi smela usmerjati kriminoloških raziskav, ampak bi morala — kot kriminogena in nemalokrat celo naravnost kriminalna institucija (politična organizacija), ki je pogosto vpletena v korupcijo, prevare in genocidno politiko (Watergate, vietnamska vojna itd.) — postati osrednji predmet zanimanja radikalnih kriminologov.²

Radikalna zamisel o »pravih« zločinih

Zgled radikalnih kriminoloških zamisli o »pravih« zločinih je npr. naslednje razmišljanje: »Dejanja, ki bi jih lahko z največjo upravičnostjo označili kot kriminalna, saj povzročijo največ škode največjemu številu ljudi, izvršijo pravzaprav državni organi. Največje število umorov so v tem stoletju zakrivile vlade v času vojnih razmer. Vsako leto ostane nepreganjanih na stotine odvzemov življenja, za katere je odgovorna policija. Največje nasilne pridobitve premoženja v Združenih državah Amerike so bile tatvine zemljišč, ki so bile s pogodbo zajamčene indijanskim plemenom, tatvine, ki so se zgordile pod pokroviteljstvom vlade. Največ ugrabitev, mišljene so evakuacije in internacije ameriških Japoncev, je — z odobritvijo sodišč — izvedla vlada. Policisti so pre-

² Prim. Platt, str. 5.

tepali in nadlegovali demonstrante, ki so se zavzemali za državljske pravice. Ameriška država je v vietnamski vojni kršila ustavo in mednarodno pravo.³

Jugoslovanska drama — ki jo, med drugim, označujejo »etnična čiščenja«, množično pobijanje in pohabljanje nedolžnih ljudi, uničevanje premoženja, skrajna represija nad narodnostnimi in verskimi manjšinami, zgledno sodelovanje med organiziranim kriminalom in državo, uradno prekupčevanje z orožjem, vojno dobičkarstvo, trpljenje, stiske, tragedije in katastrofe milijonov ljudi (za katere so v pretežni meri odgovorne ravno nacionalne politične elite⁴) — je nedvomno obžalovanja vreden dokaz pravilnosti in aktualnosti zgornjih trditev in vrednostnih presoj.

Radikalni pogledi na zločin imajo pravzaprav dolgo tradicijo v marksistični teoriji. O »zločinih pod pokroviteljstvom zakona« je denimo govoril že sloviti marksistični mislec Friedrich Engels.⁵ Pri tem je mislil predvsem na dejstvo, da sistem veljavnih zakonskih norm — kot pravni izraz obstoječih produkcijskih razmerij — varuje določene lastninske odnose, ki omogočajo lastnikom produkcijskih sredstev prisvajanje presežne vrednosti in s tem tudi izkoriščanje in zatiranje delovne sile. Milutinović v tej zvezi opozarja, da temelji na omenjeni pravnih podlagi trajna ekomska eksploracija, ki privede cele sloje in množice prebivalstva pod udar družbenih bede, bolezni, kroničnega — telesnega in du-

³ American Friends Service Committee (AFSC) Working Party, str. 10—11.

⁴ Gleda na pravzaprav neverjetne posledice jugoslovanske tragedije (ki ji še ni videti konca) je seveda razumljivo, da nihče noče prevzeti (niti delne) odgovornosti za nastalo človeško in družbeno škodo. Nacionalni ideološki aparati vseh sprtih (in vojskujočih se) strani širijo črnobele razlage, po katerih so »mi« vselej popolnoma neomadeževani, »oni« pa izključni krivci. V resnici je zadeva mnogo bolj zamotana in večplastna. Vendar pa bo bržkone moralo miniti še precej časa, da se bodo sedanji miti — npr. mit o »agresiji« jugoslovenske armade na Slovenijo, mit o »nenasilni in neenostranski razdružitvi Slovenije od Jugoslavije«, mit o »ničelnih odgovornosti Slovenije« za poznejše prelivanje krvi na drugih območjih bivše Jugoslavije — umaknili v smetišče zgodovinskega spomina. Zaenkrat so tovrstni miti še zelo močni in v marsičem prispevaju k nacionalistično-fašistoidni gonji zoper balkanske Neslovence, npr. ko gre za škandalozne in nečloveške deložacije, pridobivanje državljanstva, vračanje nekdanjih oficirjev JLA v Slovenijo, položaj beguncev in za številne druge podobne primere.

⁵ Pojem je nedvomno teoretično izredno zanimiv, saj dopušča možnost, da je neki pojav opredeljen (beri: ovrednoten) kot »zločin«, dasiravno ne pomeni kršitev veljavne zakonske norme. V tem ni nič nenavadnega, zakaj očitno je, da vsi protipravni pojavi niso *eo ipso* nezakoniti, se pravi pozitivopravno prepovedani in sankcionirani.

ševnega — nezdravja in osebnostne degradacije. Takšno stanje je po njegovem mnenju (nedvomno pa tudi po mnenju večine marksistično usmerjenih družboslovcev) pravzaprav naravna posledica družbenega položaja, v katerem so ljudje, ki so jim odvzeta sredstva za proizvajanje, prisiljeni prodajati samega sebe (beri: se prostituirati) in sprejemati na trgu delovne sile neugodne in v marsičem celo naravnost škodljive pogoje, ki jim jih vsiljo delodajalci. Na ta način ostajajo brez resnične svobode, saj je le — ta omejena na formalne in iluzorne oblike, in to celo tedaj, ko si posameznik nemara domisija, da je zares svoboden. Vladajoče meščanstvo tako — v skladu z veljavnimi zakoni in v okviru danega pravno-političnega reda — izvaja dejavnost, ki je po svoji naravi protidružbena in tako rekoč kriminalna v odnosu do celotne družbe.⁶ V zvezi z družbenim položajem angleškega delavskega razreda v začetku industrijskega razvoja pa je Engels zapisal tole: »Če nekdo poškoduje drugega tako, da ta umre, imenujemo to umor. Če je storilec vnaprej vedel, da utegne biti poškodba smrtna, imenujemo njegovo dejanje naklepni umor. Če pa družba na stotine proletarcev spravi v tak položaj, da morajo nujno umreti prezgodnje in nenaravne smrti, ki je prav tako nasilna kot smrt z mečem ali kroglo; če tisočerim odtegne potrebne življenske pogoje in jih postavi v razmere, v katerih ne morejo živeti; če jih z močno roko zakona prisili, da v teh razmerah ostanejo, dokler ne nastopi smrt, ki je nujna posledica takih razmer; če predobro ve, da morajo ti tisoči postati žrtve takih pogojev in vendar teh pogojev ne odpravi — je to prav tako umor, kot če bi ga storil posameznik, samo da je to skrit, zahrboten umor, umor, ki se proti njemu ne more nihče braniti in ki navidez ni umor, ker ne vidimo morilca, ker so morilci vsi in nobeden, ker je smrt klavne žrtve na videz naravna in ker greh družbe ni toliko v storitvi kot v opustitvi. Kljub temu pa je umor.«⁷ Radikalni kriminologi, pa tudi radikalni družboslovci na drugih področjih, so zbrali kopico obremenjujočega dokaznega gradiva, ki dovolj nazorno kaže — dasiravno na nekoliko drugačen način kot Engelsovo poročilo o položaju delavskega razreda v prejšnjem stoletju —, da so zgornje obtožbe še vedno aktualne.

Zločin kot kršitev človekove pravice

Najbolj razčlenjeno radikalno opredelitev zločina sta — v okviru **Berkely School of Criminology** — razvila Herman in Julia Schwendinger. Zločin sta opre-

⁶ Prim. Milutinović, str. 265—266.

⁷ Engels, str. 665—666.

delila kot kršitev človekove pravice. V bistvu je še bolj kot humanistična zamisel o zločinu zanimivo njuno razumevanje pojma »človekove pravice«, zato si ga kaže ogledati nekoliko bolj pozorno. **Human rights**, ki jih imata v mislih Schwendingerja, nedvomno niso pravice, ki bi pod kinko formalne enakosti prikrivale kaleidoskopsko množico vsebinskih neenakosti (ali bolje: neekvivalentnosti), npr. izkoriščanje in zatiranje na notranje-političnem ali neoimperializem na zunajpolitičnem prizorišču. Razlikujejo se tudi od t.i. liberalnih meščanskih pravic, ki jamčijo posameznikom »enake« priložnosti za tekmovanje v družbi kričečih neenakosti. Schwendingerja opredelita človekove pravice v luči tradicionalnega egalitarnega načela, ki priznava slehernemu človeškemu bitju pravico do svobodnega razvoja njegovih virtualnih moči, se pravi do samo—udejanjanja njegovih zmožnosti. V tem smislu so predmet človekovih pravic predvsem dobrine in družbeni odnosi, ki so **sine qua non** za posameznikov razvoj, namreč temeljne predpostavke blagostanja⁸ (kot npr. hrana, obleka, stanovanje, zdravstvene storitve, varnost, delo ipd.) in svobode. Opraviti imamo, skratka, z zares temeljnimi pravicami,⁹ ki so brezpogojno bistvene za uresničevanje velikega števila vrednot.

Takšno pojmovanje danes v teoretskih razpravah o pravičnem družbenem redu ni osamljeno. Gewirth, denimo, poudarja, da sta svoboda in blagostanje neogibni dobrini,¹⁰ saj sta nujna in immanentna pogoja slehernega smotrnega delovanja, ne glede na to, kako subjekt pojmuje (vrednoti) cilje, ki jih želi doseči v svojem življenju. Zato sta pravici do svobode in blagostanja po njegovem mnenju generični pravici oziroma, gledano iz normativnega zornega kota, temeljni usmerjevalni načeli, ki naj urejata

⁸ Zanimivo je, da med predpostavkami človekove blaginje in svobode ne najdemo ČASA, ki je osvobojen heteronomnega dela. To je vsekakor resna pomanjkljivost, ki kaže na neradikalno naravo »radikalne« kriminologije.

⁹ Schwendingerja ne omenjata človekovih temeljnih dolžnosti. To je vsekakor precejšnja hiba njune humanistične kriminologije, ki ostaja na ta način v bistvenem delu nejasna in pomanjkljiva. Po našem mnenju morajo imeti posameznikove pravice do osnovnega življenjskega udobja svoje — eksistencialno in pravno — nujno dopolnilo (komplement) v njegovih dolžnostih. Temeljna dolžnost človeka kot družbenega bitja pa je prispetati k družbeno neogibnemu koristnemu (heteronomnemu) delu. Takšna dolžnost je racionalno utemeljena in upravičena, če je heteronomno delo racionalno urejeno in porazdeljeno med vse člane družbe (in seveda zmanjšano na minimum).

¹⁰ Prim. Gewirth, str. 103.

pravično družbeno ureditev. Podobno stališče sprejema tudi Phillips: »Nujno je, da ima vsakdo ustrezeno hrano, obleko, stanovanje, zdravstveno pomoč, varnost in varstvo. Pomanjkanje teh temeljnih dobrin pogosto spremljajo tako ali drugačna odvisnost, bolezen in občutek ogroženosti. Podobno je z neustrezeno ravnijo izobrazbe ali dohodka, ki lahko prav tako močno ovira ljudi pri njihovem zavestnem in namenskem delovanju. Če posamezniki nimajo zadostne količine teh temeljnih dobrin, nimajo efektivne pravice do blagostanja. Po drugi strani pa od-sotnost teh temeljnih dobrin negativno vpliva tudi na efektivno pravico do svobode. Če posameznik nima ustrezne hrane, zdravstvene pomoči ipd., ne more nadzorovati svojega vedenja. Pomanjkanje teh temeljnih dobrin lahko onemogoči vrsto dejavnosti, ki so povezane s pravico do svobode: neovirano gibanje, svobodno izražanje, zasebnost, osebno avtonomijo ipd.«¹¹ Phillips — podobno kot Schwendingerja — opozarja, da z zasebno dobrodeleno dejavnostjo ni mogoče zagotoviti temeljnih dobrin vsakomur, ki jih potrebuje: to lahko — s pravično (pre)razdelitvijo družbenega bogastva (preko pravnega sistema) — stori edinole država. Zato je efektivno uresničevanje generičnih pravic po njegovem mnenju ključni pogoj legitimnosti (moralne sprememljivosti) pravnega sistema oziroma družbene avtoritete nasploh, pa tudi neogibna predpostavka uspešne moralne socializacije odraščajočih članov družbe.

Schwendingerja poudarjata, da je poglavitna naloga kriminologa, ki želi biti varuh človekovih pravic (*guardian of human rights*), ne pa zgolj branilec obstoječega družbenega reda (*defender of order*), v tem, da opozorja na kršitve človekovih pravic. Kdo jih krši? Čigave pravice so kršene? Zakaj in kako prihaja do kršitev? Ob tem pa podčrtata, da ima njuna zamisel o človekovih pravicah bistveno družbenozgodovinsko razsežnost: »Dasiravno utegnejo moralni filozofi in pravni teoretiki zahtevati logično konsistentno in prepričljivo utemeljitev zahteve po enakosti (zdravorazumsko misleči posamezniki pa zatrjevati, da se ljudje rodijo enaki in svobodni), je več kot očitno, da v zgodovini enakost ni bila uveljavljana na podlagi formalne logike, marveč s političnimi boji.«¹² Problem človekovih pravic se po njunem mnenju ne zastavlja na enak način v različnih družbah, zato bi denimo v (nekdanji) Sovjetski zvezni morali dati prednost pravici do demokratičnega sodelovanja v političnem življenju

¹¹ Phillips, str. 338.

¹² H. in J. Schwendinger, str. 134.

nju,¹³ v ZDA pa bi morala priti na prvo mesto pravica do ekonomskega blagostanja.¹⁴

Kaj se zgodi, če razumemo pojem »zločin« kot kršitev temeljne oz. generične človekove pravice? V njegovem logično—pomenskem obsegu (t.i. denotaciji) še vedno ostane večina obstoječih, t.j. v veljavnem kazenskem zakonu določenih, kaznihivih dejanj, izpadejo pa t.i. zločini brez žrtve in zločini konzuma (zlorabe določenih substanc); novost so pravzaprav zgolj »zločini«, kakršni so denimo imperialistična vojna, rasizem, seksizem in revščina. Schwendingerja se v tej zvezi sklicujeta na dejstva, da so npr. v vietnamski vojni več kot sto tisoč indokitajskim ljudem zanikali pravico do življenja, da so milijoni črncev podvrženi nečloveškim razmeram, ki jih v povprečju prikrajšajo za približno deset let življenja, in da je večina človeških bitij na tem planetu podrejenih zaradi svojega spola, še večje število ljudi pa je brez temeljnih življenjskih potrebščin in storitev, do katerih so — po njunem mnenju — upravičeni. Zato poudarjata, da noben družbeni sistem, ki sistematicno krati ljudem njihove temeljne človekove pravice, ni in ne more biti moralno (morda bi bilo bolje reči »pravno—politično«) upravičljiv.¹⁵

Če upoštevamo vsa zgoraj navedena dejstva, bržkone mnogo lažje razumemo razloge, zaradi katerih so radikalni kriminologi postavili pod vprašaj zakonske opredelitev zločina, saj je vsekakor očitno, da je človeška in družbena škoda, povzročena z (neo)imperializmom, rasizmom, seksizmom in revščino neprimerno večja od tiste, ki je storjena s posamičnimi dejanji, ki jih država (**in abstracto**) določa in (**in concreto**) preganja kot kazniva. V luči zgoraj povzetih razmišljajn bi se moral najbrž sleherni kriminolog vprašati, na kakšne predpostavke se opira njegova »znanost«, ko pa je človek, ki ukrade neznatno vsoto denarja, ožigosan kot hudo-

delec, medtem ko lahko npr. državni organi nekaznovano nagradijo ljudi, ki uničijo hrano, da bi se ohranila določena raven cen, in to navzlic dejstvu, da precejšen delež prebivalstva trpi zaradi lakote.¹⁶

Stališču, ki ga zagovarjata Schwendingerja, je težko oporekat. Pomislimo samo, kolikšna je npr. človeška škoda, ki jo povzroča revščina. Pri tem se lahko opremo na spoznanja sociologov,¹⁷ ki so podrobno preučili, kaj vse implicira neugoden družbenoekonomski položaj: nizek družbeni status (ugled); majhno količino dobrin, ki bi jih utegnila postaviti pod vprašaj taka ali drugačna življenjska odločitev (npr. izvršitev kaznivega dejanja); nizko samospoštovanje in negativno samopodobno (**self concept**); neznatno motivacijo za samorazvoj in osebnostno rast; neustrezne stanovanjske razmere; kronično nezdravje (ki je često posledica neustrezne prehrane); zavist in mržnjo do »uspešnih«; neustrezno vzgojo otrok (ki se pogosto izraža v slabem učnem uspehu); opravljanje preziranih, napornih, zdravju škodljivih in slabo plačanih del; politično nemoč (ki še dodatno utrujuje ekonomske prikrajšanosti); prebivanje v opustošenih (onesnaženih) soseskah, v katerih vlada »zakon ulice«; odvisnost od države blaginje ali od zasebnih dobrodelnih ustanov; odsotnost prihodnosti, se pravi zavest o tem, da je sleherno upanje na izboljšanje življenjskega položaja utopično (to pa vodi v usmerjenost v sedanost ozioroma v kulturo neposrednega zadovoljevanja nagonskih vzgibov); ujetost v začaran krog revščine (kar pomeni, da se revščina prenaša na potomce), itd.

Kriminologi so revščino doslej obravnavali praviloma zgolj kot — posredni ali neposredni — »vzrok« kriminalnega vedenja. Poudarek kriminologije človekovih pravic pa je v tem, da je že revščina kot tako neprimerno bolj škodljiva kot konvencionalna kazniva dejanja (ki naj bi jih domnevno pogojevala ali celo neposredno »povzročala«). Takšna (po svoji naravi nedvomno vrednostna) sodba ima še večjo težo v luči (novo)marksističnih sociooloških razlag, ki vidijo revščino v sodobni družbi kot neogibno sestavino njene razredne strukture: »Ne moremo reči, da obstajajo bogati in revni. Reči moramo, da so nekateri bogati, ker so drugi revni.«¹⁸ Marksisti dokazujojo, da kapitalistična država odstranjuje le najbolj kričeče posledice revščine, izogiba pa se koreniti preraždelitvi družbenega bogastva in dohodkov, zakaj vlada, ki je dolžna skrbeti za učinkovitost nacionalnega kapitalističnega gospodarstva, ne more ukiniti sektorja nizkih plač. Ta je namreč podlaga,

¹³ Zanimivo je, da so ljudje, ko so jim priznali pravico, da si na volitvah izberejo svoje voditelje, izbrali ravno politične sile, ki so jim potem zanikale ekonomske, socialne in kulturne pravice.

¹⁴ Prim. Schwendingers, prav tam.

¹⁵ Glede na to, da nobena država (oz. politične ustanove, ki nastopajo v njenem imenu) ne priznava in ne spoštuje človekovih pravic (kot jih razumeta Schwendingerja, pa tudi drugi radikalni družboslovni misleci in ne nazadnje celo mednarodni pravni akti), je jasno, da nobena — akoravno »demokratično« izbrana — državna oblast ni oz. niti ne more biti LEGITIMNA. To dejstvo je za oblastnike kajpada nadvse neprijetno, še zlasti v družbah, ki vsaj formalno (oz. nominalno) prisegajo na človekove pravice. Iz zadrege se je najlaže izmotati na ta način, da državna oblast (ob izdatni podpori ideoloških aparatov, zlasti množičnih občil) autoritativno vključi v obseg pojma »človekove pravice« samo tiste pravice, ki ne ogrožajo danega načina produkcije in delitve dobrin.

¹⁶ Prim. Schwendingers, str. 137.

¹⁷ Prim. pregled tovrstnih teorij in raziskav v Haralambos, str. 142—170.

¹⁸ Kincaid, str. 223.

na kateri poteka tekmovanje med delavci (za neenake dohodke): če bi zvišali najniže plače, bi tudi drugi sektorji delovne sile zahtevali višje dohodke. To pa bi zmanjšalo stopnjo dobička, kar seveda nikakor ni v interesu vladajočega razreda.

Opredelitev zločina, ki jo ponujata Schwendingerja, je v polju radikalne kriminologije pravzaprav paradigmatska. Teoretske razlage in empirične raziskave o škodljivih in nezakonitih ravnanjih nosilcev družbene moči, ki so jih prispevali drugi radikalni kriminologi, so namreč zgolj variacije, modifikacije in delne razširitve njunih temeljnih izhodišč, tako da na teoretski ravni ne vnašajo bistvenih novosti. Spornost radikalnih zamisli izhaja iz poistovetenja družbeno škodljivih pojavov s pojmom **would-be-crimes** (dejanje, ki naj bo kaznivo), saj implicira — glede na zdravorazumsko povezovanje zločina s kaznijo — specifično reakcijo na nesporne in očitne družbene probleme, namreč kriminalizacijo (nečesa, kar je zdaj po večini dojeto kot »normalen« družbeni pojav). Ravno v tej točki se stališča radikalnih kriminologov prično razhajati. Pepinsky in Jesilow,¹⁹ denimo, menita, da je vsekakor krivično, da revne člane družbe zadene največje breme kriminalizacije, močnih družbenih subjektov, ki povzročijo več družbene škode (in si zato bolj zaslužijo kazen), pa ne, vendar sta po drugi strani, močno skeptična do morebitne kriminalizacije zločinov močnih, saj bi bila to razmeroma slaba (neučinkovita) rešitev.

Z njunimi razmišljanji bi se bržkone strinjali tudi abolicionisti, ki se zavzemajo za odpravo kazenskega prava kot takega, saj je slednje po njihovem mnenju v najboljšem primeru nekoristno, v naj slabšem primeru pa celo škodljivo, zato iščejo oblike nadzorovanja in reševanja družbenih sporov zunaj kaznovalnega aparata.²⁰ Na drugi strani pa Box npr.

¹⁹ Prim. Pepinsky in Jesilow, str. 5.

²⁰ V kriminološki literaturi najdemo vrsto zamisli o nekaznovalnih načinih nadzorovanja kriminalitete belih ovratnikov. Clinard in Yeager priporočata rešitve, ki temeljijo na krepitvi moralne zavesti. Ker je očitno nemogoče formalno nadzorovati vsakogar, bi kazalo po njunem mnenju omejevati nezakonite dejavnosti poslovnežev z načrtnim razvijanjem strožjih etičnih kodeksov poslovanja. Njuni predlogi so naslednji: (a) na ekonomskih šolah bi morali vpeljati obvezno poučevanje etike; (b) poslovna združenja bi morala oblikovati enotne etične kodekse za vsako industrijsko panogo posebej; (c) vsaka gospodarska organizacija bi si morala prizadavati, da bi v sistematični obliki moralno vzgajala in razsvetljevala svoje uslužbence. Prim. Clinard in Yeager, str. 352. Kritiki menijo, da so njune zamisli naivne. Zato predlagajo: (a) strožje civilnopravne in kazenskopravne sankcije za nemoralno in nezakonito ravnjanje; (b) javne nagrade za zgledno (moralno) ravnjanje (D. Cressey); (c) seznanjanje javnosti o dobrem

poudarja, da teorija o zločinah močnih ne implicira, da so konvencionalna kazniva dejanja neškodljiva, zakaj obstaja žrtev, katerih trpljenje je nedvomno docela realno, ni mogoče zanikati. Po njegovem mnenju je radikalna kriminologija, ki tega ne upošteva, brezčutna in jo je mogoče upravičeno zavrniti: tovrstna kazniva dejanja je namreč treba nadzorovati tudi s aparatom kazenskega prava, in sicer preprosto zato, kar lahko na ta način omejimo število morebitnih žrtev kaznivih dejanj.²¹ Vendar pa so kazniva dejanja mladih moških iz delavskega razreda »a crime problem«, ne pa »the crime problem«. Box meni, da so »interna merila« kazenskega prava za določanje oziroma prepoznavanje kazenskopravne relevantne škode (namreč zakonske opredelitev kaznivih dejanj, npr. umora, posilstva, tativne ipd.) oblikovana tako, da izključujejo mnoga podobna ali v številnih ozirih istovetna dejanja, katerih storilci so močni subjekti in katerih škodljive posledice so vsekakor izogibne. Zato predлага, da bi kazalo odpreti »novo fronto« v polju kriminalne politike in uporabiti zoper škodljiva ravnjanja močnih konvencionalna »orožja« kazenskega prava. Prepričan je namreč, da bi utegnil strah pred zaporno kaznijo izzvati dramatično in dobrodošlo poboljšanje vedenja menagerjev.²²

ali slabem ravnjanju posameznih gospodarskih subjektov, ki naj škodi njihovemu ugledu ali pa ga povečuje. Prim. Coleman, str. 239—240. Vendar pa imajo tudi omenjena priporočila svoje meje: dokler bo tekmovalna kultura osrednja ideološka določilnica v poslovнем svetu oz. v družbenem življenju nasploh, je pričakovati, da bo tudi stopnja gospodarske kriminalitete precej visoka. Možnost širjenja etike sodelovanja seveda ni neverjetna, je pa — v kontekstu kapitalistične organizacije produkcije — majhna, predvsem pa je treba upoštevati, da je kulturna evolucija nadvse počasen in zato dolgotrajen proces. Strukturalni sociologi pa govore o potrebi po globljih reformah, ki naj bi, denimo, zagotovile: (a) sodelovanje javnosti (zastopnikov javnih interesov) in delavstva v upravnih odborih, (b) selektivno nacionalizacijo določenih industrijskih vej ali posameznih podjetij in (c) drugačno financiranje določenih poklicev, npr. zdravstvenih delavcev (ne več za storitve, zakaj to vodi v »pretirano zdravljenje«, ampak v obliki plače). Prim. Stone.

²¹ Prim. Box, str. 3.

²² Prim. prav tam, str. 71. Boxova razmišljanja so na prvi pogled protislovna, če pomislimo, da radikalni kriminologi običajno ostro nasprotujejo zaporni kazni kot sredstvu za nadzorovanje ulične kriminalitete. Zato bi pričakovali podobno odklonilno stališče tudi do tovrstnega nadzorovanja kriminalitete bogatih. Vendar pa številni kriminologi dokazujejo ravno obratno. Geis npr. meni, da je zaporna kazen nadvse primerno sredstvo za zastraševanje poslovnežev, ki jim veliko pomenijo dobro ime, prestiž in visok družbeni status. Poleg tega poudarja, da **noblesse oblige**: kdor prejema večji kos pogače, ima tudi večjo družbeno odgovornost (zlasti v primeri z razpečevalci mamil ali uličnimi roparji v

Radikalni kriminologi v vlogi moralnih podjetnikov

Stališča radikalnih kriminologov, ki razmišljajo podobno kot Box, je mogoče še najbolj ustreznopisati z oznako »moralno podjetništvo«. Gre za pojem, ki ga je sicer skovala t.i. nova (interakcionistična) teorija odklonskosti, da bi z njim pojasnila proces družbene »konstrukcije« zločinov brez žrtve. V zvezi z njimi je namreč bolj kot to, katere — biološke, psihološke, socioološke ali kulturne — spremenljivke jih »povzročajo«, pomembno vprašanje, zakaj so sploh prepovedani. Zakaj npr. s kazenskopravno normo prepovedati uživanje mamil, na drugi strani pa dovoljevati kajenje, pitje alkoholnih pijač in druge možne izvore zasvojenosti? Zakaj prepovedovati kockanje, dopustiti pa državno loterijo ali borzne špekulacije? Stvar je še toliko bolj zanimiva, ker se je izkazalo, da je kazenskopravna represija na teh področjih precej neučinkovita, nemalokrat pa celo kontraproduktivna. Kriminalizacija zločinov brez žrtve potemtakem ni videti kriminalnopolitično neogibna, saj gre za dejavnosti, ki jih je mogoče bodisi strpno prenašati ali pa jih nadzorovati z drugačnimi metodami. Uživanje mamil je npr. pojav, ki ga je mogoče različno poimenovati: kot »družbeno zlo«, »bolezen«, »odklonsko ravnanje«, »svobodno izbiro posameznika«, »hedonistično dejavnost«, »zločin« ipd. — vsa poimenovanja označujejo »isto« stvar. Nova teorija odklonskosti je kriminalizacijo tovrstnih dejavnosti razložila s političnim delovanjem interesnih skupin oziroma »moralnih podjetnikov« (Backer), ki si prizadevajo z zakonom zavarovati svojo vizijo dostojnega in pravilnega

getih in slumih). Prim. Geis, str. 278—279. Sicer pa naletimo v kritični kriminološki literaturi še na vrsto drugih tovrstnih predlogov. Naj omenimo samo nekatere. Organom pregona in nadzorovanja je treba nameniti več sredstev in določiti nove prioritete delovanja. Omejiti je treba zunanje pritiske na njihovo delo. Sprejeti je treba manj dvoumne in lažje izvršljive zakonske predpise. Zagotoviti je treba več pravno in strokovno usposobljenega osebja. Obsojeni beli ovratniki naj plačajo stroške vladne preiskave in pregona, denar pa naj se vrne v nadzorovalne ustanove. Posamezniki, ki so zaposleni v nadzorovalnih ustanovah, naj se obvezijo (v zameno za privlačno plačo), da ne bodo nikoli delali v gospodarskih organizacijah, ki jih morajo nadzorovati. Sankcije morajo biti strožje, se pravi vsaj enake dobici, pridobljenemu z nezakonitimi dejavnostmi; zazeleno pa bi bilo, da bi bile še večje, saj bi le na ta način mogle odvračati od kršenja predpisov. Nadzorovalne agente bi morali namestiti v gospodarske organizacije: podjetje »povratnik« pa naj samo plača stroške nadzorovalcev (ki bi morali periodično rotirati). Zločine belih ovratnikov, katerih posledica je smrt ali poškodba zdravja, bi morali kazensko sankcionirati na isti način kot ulični kriminal (nasilna kazniva dejanja).

vedenja. Backer²³ je npr. pokazal, da je pri sprejemanju *Marijuana Tax Act* delovala kot moral entrepreneur vladna ustanova, namreč *Federal Bureau of Narcotics*.²⁴

Moralno podjetništvo radikalnih kriminologov, usmerjeno v novo kriminalizacijo zločinov nosilcev družbene moči, se seveda v marsičem razlikuje od početja tradicionalnih moralnih podjetnikov. Slednji so praviloma pripadali statusno nezadovoljni družbeni skupini, ki si prizadeva s simboličnimi sredstvi (npr. s kazenskopravno obsodbo določenih — po njenem mnenju — nevarnih ravnanj) ubraniti družbeni prestiž svojega življenskega stila (oz. svoje vrednotno—normativne »substance«), za katerega sodi, da je ogrožen. Zato ima izraz »moralno podjetništvo« običajno negativen prizvok, saj konotira »moralno paniko«, zavzemanje za družbeno »čistost« in moralno »profilakso«, varovanje morale srednjega razreda ipd. Novi (radikalni) moralni podjetniki pa ne želijo braniti izgubljenega ali razkrajočega se moralnega reda, ampak udejanjati utočično vizijo nečesa, kar naj bi šele nastalo. Usmerjeni so torej v prihodnost, in ne v preteklost.

Po drugi strani pa imajo tradicionalni in novi moralni podjetniki vendarle določene skupne lastnosti. Tako je za slehernega moralnega podjetnika značilna velika mera ogorčenja in gorečnosti. Njegov cilj ni zgolj osveščanje množic ali opozarjanje na določen družbeni problem, ampak kriminalizacija »moralnega« vedenja. Zateka se k retoriki propagande,

²³ Platt je preučil, kako so premožne ženske v začetku stoletja — z uspešno kampanjo, usmerjeno v ustanovitev posebnega sodišča za mladoletnike — »iznašle« mladoletniško prestopništvo. Po ustanovitvi tega sodišča so mladoletnike obravnavali kot ločen podrazred staričev, država pa je dobila moč, da interverira, ne le v primerih, ko mladoletnik izvrši kaznivo dejanje, ampak tudi teda, ko kaže znake »razuzdanega« življenskega sloga, znane kot »statusna kazniva dejanja«. Platt poudarja, da je bilo to gibanje razredno prisransko, usmerjeno predvsem v »reševanje« mladostnikov iz nižjega razreda, in sicer z namero, da bi jim vcepili vrednote srednjega razreda (hkrati pa pustili nedotaknjene strukturne korenine revščine). Prim. Platt, *The Child Savers: The Invention of Delinquency*.

²⁴ Beckerjeva razlagala moralnega podjetništva državnega organa je sprožila med interakcionističnimi kriminologi vrsto pomislek: »Podobno kot pri prejšnjih primerih širjenja zakonov v zvezi z narkotiki, je bil *Marijuana Tax Act* rezultat birokratskega odgovora na pritiske iz okolja. The Narcotics Bureau ni bil deležen podpore iz okolja in je bil soočen z čedalje manjšimi proračunskimi sredstvi, tako da je bilo ogroženo njegovo preživetje. Zato je sprožil križarsko vojno zoper uživanje marihuane. Posledica je bila sprejem zakona in spremembna družbene vrednote.« Dickson, str. 154. Pisec torej meni, da razlog moralnega podjetništva v tem primeru niso bile moralne vrednote državnih uradnikov, marveč potreba po institucionalnem preživetju.

ki v pretirani, pogosto celo karikirani obliki opisuje resnost in škodljivost določenega družbenega problema. Uporablja tudi »kognitivno inflacijo« (Cohen) problema,²⁵ ki ga skuša prikazati kot inherenčno sestavino globljega in hujšega problema: (a) posilstvo se le v stopnji razlikuje od »normalnega« moškega spolnega vedenja v patriarhalni družbi (prvina posilstva se potem takem skriva v slehremem »normalnem« spolnem aktu); (b) korporacijska kriminalita se le v stopnji razlikuje od »normalnega« kapitalističnega poslovanja, utemeljenega na izkorisčanju delovne sile (vsako podjetje, ki si prilašča presežno vrednost je zato kriminogeno oz. kriminalno); (c) »struktурно насилие« (Baratta), se pravi zadovoljevanje potreb nekaterih na račun nezadovoljenih potreb večine, je zgolj stranski učinek kapitalističnega produkcijskega načina, utemeljenega na akumulaciji dobička; (d) onesnaževanje okolja oziroma uničevanje in ropanje naravnega bogastva je neizogibna posledica kapitalističnega pojmovanja produktivnosti; (e) nesreče pri delu (poklicne bolezni ipd.) niso samo »nesreče«, ampak so vpete v družbeno strukturo: »V razmerah, v katerih vlada nesvoboda, so nesreče nujne (Adorno).«; (f) avtomobilskie »nesreče«, množice mrtvih in poahljenih v prometu, so več kot zgolj to: Jacoby poudarja, da so del morilске nujnosti, ki polni blagajne, zato dajanje prednosti osebnim avtomobilom pred javnim prometom in avtocestam pred železnico ni zgolj odraz potrošnikove izbire, marveč takšno izbiro narekuje v prvi vrsti družbena dejanskost, ki se žene za presežno vrednostjo; predvsem zato, ker bi racionalna in človeška ureditev prometa ogrožala kapitalistično akumulacijo, se ohranja iracionalno urejen promet;²⁶ (g) zmotno je misliti, da je na svetu lakota zgolj zato, ker človeštvo pridela premalo hrane: že samo letna količina žita bi zadostovala, da bi dobili vsi ljudje na svetu dnevno 3350 kalorij, kar zadostuje za normalno življenje in delo — problem je v tem, da gre večji del (čez 50 odstotkov) tega žita za krmo živali: »Z drugimi besedami: že desetina žita, ki ga samo v ZDA porabijo za hrano živalim, bi ublažila lakoto v revnih predelih sveta. Ali še drugače: če bi se ljudje v ZDA in Evropi odrekli enemu samemu mesnemu obroku na teden, bi ostalo nekaj milijonov ton žita za lačne in podhranjene ljudi v tretjem svetu.«²⁷

Iz povedanega ni težko zaslutiti, v čem je ključni paradoks novega moralnega podjetništva. Bolj ko razgalja večplastnost, kompleksnost, sklenjenost in

naddoločenost določenega družbeno škodljivega pojava, bolj postaja jasno, kako okorna in neprikladna je kriminalizacija kot možna oblika družbenega odziva oziroma nadzora.²⁸ Alternativa zločin—nezločin je namreč ujeta v logiko dihotomije: implicira splošno in abstraktno merilo, ki zaobjame pisano množico raznovrstnih življenjskih položajev, poleg tega pa je odločanje v kazenskem postopku monocitrično (osredotočeno na rešitev enega samega problema, namreč obtoženčeve krivde), saj se dogaja v kontekstu spora. Zato ima zatekanje h kazenskemu pravu kot političnemu (pragmatičnemu) »orodju« vselej za posledico močno okrnjen in poenostavljen pogled na inkriminirani družbeni problem. Prav iz tega razloga so zahteve po kaznivosti določenih škodljivih ravnaj privlačne za družbene skupine (in gibanja), ki si prizadevajo za svojo lastno politično promocijo in za izoblikovanje lastne družbene identitete. V tem oziru so bržkone razumljive, dasiravno teoretsko vprašljive. Še bolj problematične pa so, če se izrekajo s stališča kriminološke teorije, obsijane z avreolo znanosti. Tedaj namreč implicirajo svojevrstno »teoretično amnezijo« (Cohen), t.j. pozabo na spoznanja, do katerih se je — že v svojem začetnem obdobju — dokopala ravno kritična kriminologija: (a) kazensko pravo je le eden od mnogih možnih družbenih odzivov na sporne (škodljive) družbene pojave; (b) kazensko pravo (oziroma sistem državnih organov, ki ga udejanja) se doslej ni izkazalo kot posebno učinkovito jamstvo za doseganje družbene pravičnosti in varovanje temeljnih dobrin in interesov revnih in nemočnih; (c) delovanje kazenskega prava je povezano z birokratizacijo in profesionalizacijo, ki se lahko kmalu sprevržeta v samozadostnost in v zasledovanje ciljev, ki se razlikujejo od uradno razglašanih.

Govorjenje o zločinih nosilcev družbene moči, o zločinih belih ovratnikov, o **would-be-crimes** ipd. opozarja na krivičnost delovanja kaznovalnega aparata, ki kot najhujše družbene škodljivce pregeanja sorazmerno nemočne pripadnike najnižjih družbenih slojev. Ob tem bi lahko ironično pripomnili, da utegne opisovanje škodljivih ravnanj nosilcev ekonomski in politične moči izzvati celo negativne kriminalnopolične posledice. Spoznanje, da so bremena, ki jih nalaga življenje v skupnosti, krivično porazdeljena, namreč zmanjšuje pripravljenost družbenih članov, da ravnajo konformno: »Če vsi, celo oni zgoraj, kradejo, zakaj naj ravno jaz ravnam pošteno in ne kradem?« Stevilni kriminologi opozarjajo, da »uradno« ožigosani kriminalci često na ta način opravičujejo svoje nezakonito početje (Matza

²⁵ Prim. Cohen, str. 260—266.

²⁶ Prim. Jacoby, str. 130.

²⁷ Požarnik, str. 159.

²⁸ Prim. npr. Cohen, str. 256—258.

in Sykes pravita temu »obsojanje obsojevalcev«). Bistvo tovrstnih »tehnik nevtralizacije«, s katerimi se da opravičevati lastno nezakonito ravnanje, bi lahko povzeli nekako takole: »Družbena pogodba je razveljavljena. Razen redkih in skrajno naivnih posameznikov, so ljudje večinoma nepošteni: vsakdo si prizadeva, da bi zase — tako ali drugače — nagnabil čim več. Policisti so uniformirani nasilneži. Advokati so grabežljivi izkorisčevalci. Vzgojitelji so hinavci. Sodniki imajo en zakon za bogate in drugega za revne: **quod licet Iovi, non licet bovi.** Med t.i. dobrimi ljudmi in lojalnimi državljeni je več goljufov in lopovov kot v vseh zaporih sveta. Če je res tako, potem se je nesmiselno sklicevati na družbeno pogodbo. Zakaj naj bi človek spoštoval veljavna pravila igre, ko pa je svet v svojem bistvu pokvarjen, poln hinavščine in dvojne morale? To bi bilo docela nerazumno, celo nevarno«.²⁹ Tovrstna razmišljanja bi bilo cinično označiti kot gole racionalizacije. V njih se namreč često skriva pristno in upravičeno ogorčenje. Problem pa je v tem, da se družbi ni mogoče maščevati s posamičnim kaznivim dejanjem, saj ni »entiteta«, ki bi obstajala tako, kakor obstaja npr. drevo, ki ga lahko človek v vsakem trenutku poseka, če ga moti. Družbi se je mogoče maščevati s kaznivim dejanjem le tako, da se poškoduje katerega od njenih članov, ki pa so zgolj posamezniki, ne pa družba kot taka. Družbo se seveda da spremeniti, vendar ne z nepovezanimi dejanji individuov: potrebna je kolektivna in organizirana akcija. Zato »zločini močnih« ne morejo biti opravičila za zločine šibkih, ki so praviloma usmerjeni zoper šibke (za razliko od občudovanja vrednih podvigov Robina Hooda), kolikor seveda gre dejansko za zločine, ne pa samo za bagatelo, ki se imenuje »kaznivo dejanje«, dasiravno ni zločin.

»Zločin« kot ideološka metafora družbeno škodljivega pojava par excellence

Bistvo radikalne analize ideološkega učinkovanja kazenskega prava bi lahko povzeli takole: demistifikacija uradnih predstav o zločinah in zločincih z usmerjanjem pozornosti na »prave« zločine in »prave« zločince. V ta sklop sodijo tudi kritike stereotipnih zamisli o »nevarnem razredu«. Poveda v tej zvezi poudarja, da je podoba kriminalca v katerem-koli zgodovinskem obdobju povezana predvsem s tistimi segmenti v družbeni strukturi, ki pomenijo grožnjo obstoječim sistemom moči.³⁰ Tovrstna ideo-

loška pojmovanja seveda lahko prodrejo tudi v polje kriminologije: »Družboslovni znanstveniki sprejemajo stereotipe o kriminalcih kot nekaj danega, zakaj če bi jih postavili pod vprašaj, bi si nakopali nevšečne posledice. Izločili bi se iz glavnega toka (opredeljenega z dodeljevanjem sredstev za raziskovanje) na področju svoje poklicne dejavnosti in ostali brez uradnega pokroviteljstva, brez njegovih gmotnih in simboličnih nagrad.«³¹ Premik od »nepravih« k »pravim« zločinom ostaja na ravni antiteze, kolikor se opira na neproblematizirano predpostavko, da je ravno »zločin« tisti pojem, ki opisuje — ali bi vsaj moral opisovati — družbeno najbolj škodljive pojave: če kazniva dejanja modrih ovratnikov niso najbolj škodljiva, potem to niso »pravi« zločini.

Omenjena podmena je vprašljiva: zakaj ne bi mogli obstajati družbeni pojavi, ki so »hujši« (se pravi bolj škodljivi) od zločinov? Problem je v tem, da zločin — v kazenskopravni teoriji, pa tudi v zdravorazumskih razmišljanjih — ne pomeni zgolj skrajno krivičnega ravnanja, ampak predvsem protipravno ravnanje kazenskopravno odgovornega SUBJEKTA. Kaznivo dejanje ima tako neizbrisno subjektivno pravno, namreč krivdo, kar razpravo o zločinu zaplete v več ozirih, dasiravno tudi krivda ni nekaj preprosto danega in neproblematičnega: »Nauk o volji je bil v bistvu izumljen zaradi kaznovanja, se pravi zato, ker hočemo najti krivdo. Predpostavka vse stare psihologije, psihologije volje, je v tem, da so hoteli njeni spočetniki, duhovniki na čelu starih

turnem postoru iz zadnje četrtnine devetnajstega stoletja. Tedaj prevladujoče teorije družbenega darwinizma so namreč razglašale, da so najslabše stojeci družbeni člani obtičali na dnu stratifikacijskega sistema zato, ker so najmanj prilagojeni v boju za preživetje v družbenem življenju. Njihovo morebitno nezakonito ravnanje pa je bilo dojeto kot posledica biološke inferiornosti in vrojenih moralnih pomanjkljivosti. Liberalne teorije v začetku tega stoletja so tovrstna pojmovanja zavrnile: v kriminaliteti so videle produkt neustrezne družbene ureditve, ne pa prirojenih in zato irreverzibilnih pomanjkljivosti posameznikov. V luči spremenjenih razlag kriminogene sile ne delujejo več v revnih članih družbe, ampak zunaj, vendar zelo blizu njih, namreč v dezorganizaciji družbenega življenja v slumu: »Mesto je bilo iznenada odkrito kot kraj raznovrstnih pomanjkanj, bolezni, zanemarjenosti, nevednosti in „nevarnih vplivov“. Njegovi slumi so bili zadnje zatočišče za reveže in kriminalce; v njih je človek dosegel najvišjo raven degradacije in bede.« Platt, *The Child Savers: The Invention of Delinquency*, str. 41. Vendar pa so liberalne teorije iz t.i. progresivnega obdobja vpeljale zgolj nove (sociološke) etiološke razlage, obdržale pa so podmeno, da so ravno revni člani družbe najnevarnejši družbeni segment, ki predstavlja najresnejšo grožnjo družbi kot taki.

²⁹ Prim. Mailoux, str. 197; Cusson, str. 282—283.

³⁰ Prim. Poveda, str. 61. Sociologi ugotavljajo, da izvirajo predstave o »nevarnem razredu« v ameriškem kul-

občestev, ustvariti pravico do izrekanja kazni — ali pa so hoteli to pravico ustvariti bogu ... Ljudje so predstavljeni kot svobodni, da bi jim lahko sodili, jih kaznovali: potemtakem mora biti vsako dejanje predstavljeno kot hoteno, vir vsakega dejanja postavljen v zavest ... Nihče ni odgovoren za to, da sploh obstaja, da je tak in tak, da je v teh okoliščinah, v tem okolju. Usodnosti njegovega bivanja ni mogoče izločiti iz usodnosti vsega, kar je bilo in kar bo. Nihče ni posledica lastnega namena, volje, smotra, z njim ni napravljen poskus, da bo dosegel ideal človeka ali ideal sreče ali ideal moralnosti — absurdno je, če bi kdo hotel svoje bistvo zvaliti v kakšen smoter.³² Ne glede na morebitno (ne)upravičenost Nietzschejevih pomislekov, ostaja dejstvo, da implicira pojem zločin odgovornega storilca: konkretno osebo. Zato se nam — če gledamo na škodljive družbene pojave skozi »očala« kazenskopravne pojmovno—predstavne mreže — izmaznejo izpred oči raznovrstne oblike strukturnega nasilja, ki so neprimerno hujše od oblik osebnega nasilja. Hujše so, ker je po eni strani število njihovih žrtev precej večje od števila žrtev konvencionalnih kaznivih dejanj in zločinov močnih, po drugi strani pa so njihove škodne posledice dosti bolj resne in daljnosežne. Poleg tega pa je pojem »strukturno nasilje« bolj ustrezен (prikladen) za opisovanje pojavov, kakršni so, denimo, revščina, seksizem, rasizem ipd. (ki jih radikalni kriminologi označujejo kot »prave« zločine).

Kako razumeti pojem »škodljivost«?

Družbeni problem ni objektivno dejstvo. Vselej se predstavlja v določeni podobi, v specifični obliki in vsebini, s specifično konotacijo in na določeni stopnji v hierarhiji celote družbenih problemov. V družbi množičnih komunikacij igrajo v procesu družbene konstrukcije problematičnih pojavov izredno važno vlogo javna občila, dasiravno njihovega delovanja ne moremo opisati kot čiste manipulacije z javnostjo, marveč — kot je pokazala sodobna sociologija komunikacij³³ — bolj kot proces interakcije, v katerem mediji krepijo in usmerjajo obstoječa stališča, po drugi strani pa so z njimi pogojeni. Demistifikacijo strategij družbenega alarma, usmerjenih zoper obrobne družbene skupine (npr. kriminalce) z namenom premeščanja pozornosti z bistvenih na epifomenalne družbene probleme, je mogoče — na teoretski ravni — opreti zgolj na avtonomna merila škodljivosti oziroma problematičnosti. T.i. levi rea-

lizem, »uradna kriminologija angleške laburistične stranke« (Cohen), ki se je pojavil kot reakcija na konservativno politiko zakona in reda, je — v želji, da bi ponudil uresničljive in politično prikladne zamisli o nadzoru kriminalitete — izhajal iz podmene, da je treba probleme ljudi jemati resno. V luči dogajanj na britanskem političnem prizorišču v osemdesetih letih, je takšno izhodišče razumljivo, na teoretski ravni pa zbuja vrsto pomislekov. Ne upošteva namreč dejstva, da je družbeni problem družbeno konstruiran. To seveda ne pomeni, da ni »realen«: spomnimo se Thomasovega teorema, ki pravi, da imajo situacije, ki so opredeljene kot realne, realne učinke. Pomeni zgolj to, da je v njejovo manifestno izoblikovanost vpeto kompleksno delovanje ideoloških mehanizmov, ki mu vselej podelijo specifično »obarvanost«: zato ga teoretska refleksija ne more obravnavati kot neproblematično danost.

V teoriji najdemo zelo različne odgovore na vprašanje, kako predeliti škodljivost (družbenega pojava). Sociologi konflikta,³⁴ npr. Coser, Dahrendorf, Turk idr., jemljejo kot izhodišče interes oziroma vrednote določene družbene skupine. To pa postavlja teoretika v kočljiv položaj: ali je mogoče zavzeti nevtralno, objektivno stališče do — bolj ali manj — antagonističnih (in različno močnih) družbenih skupin, ki imajo različne interese in vrednote? Jasno je namreč, da teoretik ne živi zunaj družbe in da ni bitje brez interesov in vrednot. Če ni nevtralne pozicije, na katero mesto naj se potem postavi? Marx je rešil problem z domnevo, da je ena od antagonističnih družbenih skupin, proletariat, nosilka občih družbenih interesov: njena emancipacija bi imala zato za posledico osvoboditev celotnega človeštva. Sodobne razprave v marksističnem polju pa so postavile pod vprašaj tezo, da je mogoče v luči »ontološkega« spora med delom in kapitalom enoznačno (in logično deduktivno) opredeliti zgodovinskega subjekta obče družbene osvoboditve. Neomarksisti so denimo priznali, da delavski razred danes ne igra več vloge revolucionarnega dejavnika, vendar so še vedno obdržali podmeno, da mora obstajati določen »pravi« revolucionarni subjekt: iskali so ga bodisi v slojih, ki jih je tretja industrijska revolucija izločila iz produkcijskega procesa, bodisi v novih marginalnih skupinah (inteligenci, ženskah, rasnih manjšinah ipd.).³⁵ Najnovejše teorije pa se sploh odrekajo

³² Nietzsche, str. 43.

³³ Prim. Ericson in dr., str. 4—11 in 310—322.

³⁴ Kritično predstavitev bistvenih poudarkov konfliktne teorije v polju sociologije najdemo v Jogan, str. 133—145.

³⁵ Ta moment je še zlasti razviden iz novolevičarske parole: »Vso oblast narodu!« Za njeno pravilno razumevanje je treba upoštevati, da se beseda »narod« ne

domnevi, da sta zgodovinski subjekt emancipatornega procesa in njegova enotnost dana vnaprej. Namesto tega poudarjajo, da ju je treba zmerom znova izboriti v političnih bojih: »Za to, da bo vrsta parcialnih bojev organsko zrasla v enotni emancipatorični proces, ni nikakršne garancije v kateremkoli parcialnem subjektu, ki bi sam utelešal obči interes osvoboditve (kot npr. delavski razred v tradicionalnem marksizmu), marveč je takšno poenotenje, totalizacija, zmerom rezultat simbolnega mehanizma metaforične zgostitve, vzpostavite serije ekvivalentov, kjer vsak partikularni boj mataforično pomeni celoto vseh ostalih.«³⁶

Glede na očitno težavnost teoretske opredelitve škodljivosti družbenega pojava, se bomo v nadaljevanju omejili na vprašanje, kako je mogoče o tem razmišljati iz radikalnega zornega kota. Naša izhodiščna teza je naslednja: strukturno nasilje je nasilje, katerega posledica je zatiranje človekovih »realnih« potreb (če človekovih »realnih« potreb ni mogoče zadovoljevati znotraj danega družbenoekonomskega sistema, potem so te potrebe radikalne, saj zahteva njihovo obče zadovoljevanje radikalno družbeno spremembo). Osrednji in tudi najbolj problematičen člen omenjene zamisli je pojem realna potreba.

Opredelitev »radikalnih potreb«

(1) Potrebo je treba razlikovati od želje. Nekdo lahko npr. nekaj potrebuje, dasiravno si tega ne želi, lahko pa si nekaj želi, čeravno tega ne potrebuje: želenje je psihično stanje, ki ga nekomu pripišemo na podlagi njegovih izjav ali vedenja, potreba pa je nekaj, kar mu lahko pripišemo objektivno. V teoriji pogosto zasledimo razlikovanje med resničnimi in lažnimi potrebami. Marcuse denimo opredeli lažne potrebe kot potrebe, ki jih ideoološki aparati države vsiljujejo posamezniku zaradi partikularnih (v bistvu razrednih) družbenih interesov. Gre za potrebe, ki perpetuirajo mukotrpno delo, agresivnost, eko-

nanaša na volivce, davkoplačevalce ali na tiste, ki izražajo svoja mnenja v pismih časopisnim redakcijam. Dasiravno — kot dokazuje Marcuse — ta del ljudstva nikakor ni suveren, saj je zmanipuliran s strani vladajoče elite, vseeno ima določeno, nedvomno opazno moč v političnem življenju. Z izrazom »narod« so imeli novečičarji v mislih ne večino, ampak manjšino prebivalstva: tiste posameznike, ki se ne udeležujejo volitev, ne plačujejo davkov, ker nimajo premoženja, ki bi moglo biti obdavčeno, sedijo v zaporih in ne pišejo pisem časopisnim redakcijam. Prim. Marcuse, *Kontrarevolucija i revolt*, str. 50.

³⁶ Žižek, str. 100.

nomsko in duhovno (kulturno) bedo ter krivično razdeljevanje družbenega dohodka in bogastva. Zadovoljevanje takih potreb lahko seveda v največji meri godi človeku. Vendar Marcuse ob tem poudarja, da tovrstna sreča ni okoliščina, ki bi jo bilo treba podpirati.³⁷ Številni pisci, npr. Habermas, menijo, da mora biti subjekt opredeljevanja realnih potreb njihov nosilec — Baratta imenuje to zahtevo načelo avtonomije v artikulaciji realnih potreb.³⁸ Vendar pa hkrati opozarjajo, da morajo biti za to izpolnjeni določeni pogoji: »V zadnji instanci morajo posamezniki sami odgovoriti, katere potrebe so resnične in katere lažne, vendar le v zadnji instanci, se pravi tedaj, ko so svobodni in lahko ponudijo lasten odgovor. Dokler pa je njihova avtonomnost okrnjena, dokler jim vsiljujejo stališča in dokler so predmet manipulacije (ki seže vse do nagonov), njihovih odgovorov ni mogoče sprejeti kot njihovih lastnih.«³⁹

(2) Marcuse razlikuje med resničnimi potrebami (katerih opredelitev je močno problematična) in vitalnimi potrebami, kakršne so npr. potrebe po hrani, obleki, stanovanju ipd., katerih zadovoljevanje je temeljni (oziroma neogibni) pogoj za zadovoljevanje vseh ostalih potreb, in sicer tako sublimiranih kot nesublimiranih.⁴⁰ Zamisel o — bolj ali manj — temeljnih potrebah ni obče sprejeta.⁴¹ Goldstein npr. dokazuje, da obstaja en sam človeški motiv: potreba po skladnem uresničevanju in razvoju vseh možnosti in potencialov, tako bioloških kot psiholoških.⁴² Po-

³⁷ Prim. Marcuse, *Čovjek jedne dimenzije*, str. 24. Lažne potrebe so nasledek introjekcije družbenih potreb, ki so funkcionalne za reprodukcijo kapitalističnega sistema in hkrati disfunkcionalne oz. škodljive za osvobajanje človeka. Upoštevati je namreč treba, da se lahko vladajoči produkcijski način obnavlja le na ta način, da neprestano povečuje obseg luksuznih dobrin in storitev, kar predpostavlja, da se stalno povečuje tudi kupna moč prebivalstva, ki mora kupovati in trošiti vse te dobrine. Prim. Marcuse, *Kontrarevolucija i revolt*, str. 24 in 51.

³⁸ Prim. Habermas, str. 258; Baratta, str. 68.

³⁹ Marcuse, prav tam, str. 25.

⁴⁰ Prim. prav tam, str. 24—25.

⁴¹ Prim. Musek (1982), str. 296—300; Musek, (1993), str. 135—136.

⁴² Goldsteinova organizacična teorija temelji na dveh podmenah: (a) človekova osebnost je organiziran sistem, ki ga ni mogoče preučevati z razčlenjevanjem na posamezne prvine ali z njihovo osamitvijo; (b) giblje jo en sam temeljni nagon, namreč težnja po samoudejanju, se pravi potreba po uresničevanju notranjih potencialov organizma. Goldstein poudarja, da je narava nagona po samoudejanjanju obča, vendar nastopa pri različnih osebah v različnih oblikah, in sicer predvsem zaradi razlik v prioritetih potencialih, pa tudi zaradi razlik v okolju, ki se mu posameznik prilagaja. Po njegovem mnenju je mogoče posameznikove potenciale najlažje odkriti tako, da ugotovimo, kaj on najraje počne in kaj najbolje počne. Prim. Goldstein.

dobno teorijo je razvil tudi Rogers: človeški organizem teži k bogatemu in širjenju lastnih sposobnosti in lastnih izkušenj; njegova struktura postaja tako čedalje bolj razčlenjena, še posebej pa se razvijejo funkcije, ki omogočajo čedalje večjo avtonomnost osebnosti.⁴³ Charlotte Bühler meni, da je temelj osebnostega razvoja proces samodoločanja, t.j. proces, v katerem si posameznik zastavlja življenjske cilje in vrednote, katerih doseganje postane merilo osebnostne rasti. Težnja po samopreseganju je za Junga temeljna značilnost človekove eksistence, tako da je stalno preseganje doseženih razvojnih stopenj, negacija že uresničenega oziroma težnja po realizaciji še ne uresničenega, bistvo osebnega razvoja.⁴⁴ Podobno misel zasledimo tudi pri Marxu, ki je poudarjal, da je bogat tisti človek, ki ima potrebo po celostnem izkazovanju raznovrstnih razsežnosti svojih življenjskih moči: to je človek, ki občuti svoje lastno udejstvovanje oziroma samoudejanjanje kot notranjo nuko.⁴⁵ Maslow, čigar teorijo osebnosti sprejema danes večina psihologov, razlikuje pet temeljnih potreb: fiziološke potrebe ter (psihološke) potrebe po varnosti, naklonjenosti, samospoštovanju in samouresničevanju.⁴⁶ Te potrebe so hierarhično razporejene, kar pomeni, da se pojavljajo višje potrebe šele potem, ko so zadovoljene nižje. Alderfer⁴⁷ je Maslowove potrebe skrčil v tri skupine in razlikoval potrebe po obstoju, druženju in rasti. Empirično je ugotovil, da je te potrebe mogoče identificirati in da so hierarhično razporejene: vse potrebe so virtualno prisotne istočasno, njihova intenzivnost pa se spreminja glede na mesto v hierarhični strukturni.

(3) Navzlic razlikam med stališči posameznih avtorjev je vendarle mogoče zaslutiti določene skupne poudarke. Tako npr. večina njih govorí o razlikah med organskimi in specifično človeškimi potrebami,

⁴³ Rogers je svojo različico organizmične teorije v celoviti obliki razgrnil v delu *On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy*. Kritično o njegovih idejah Burns, str. 36—44.

⁴⁴ Prim. Jung, str. 1—50.

⁴⁵ Prim. Marx, str. 342—343. Marx vpelje na tem mestu radikalno zamisel o družbenem bogastvu. Bogastva ne opredeli z vidika objektivnih narodnogospodarskih kazalcev, ampak z vidika človekovega bogastva, namreč bogastva človekovih potreb. Danes so takšna pojmovanja bogastva še vedno v ozadju. Ljudje se nagnibljejo k temu, da opredelijo neko družbo (npr. japonsko) kot bogato, dasiravno so posamezniki v njej obsojeni na vlogo bolj ali manj enorazsežnatega robota, kolesca v kolosalnem ekonomskem sistemu, v katerem preživi večino svojega časa. Prim. Roszak, str. 186—187.

⁴⁶ Prim. Maslow.

⁴⁷ Prim. Alderfer, str. 148—150.

opozarja pa tudi na progresivnost človekove motivacije (pri čemer si seveda samoaktualizacije ne kaže zamišljati kot nekakšne pasivne, samodejne rasti organizma oz. kot izraza nekakšne immanentne entelehije, ki se ob ugodnih pogojih razvija sama po sebi). Po drugi strani pa zamisel o samouresničevanju ne implicira, da je mogoče izčrpno in pozitivno opredeliti človekove virtualne možnosti (v tovrstnih opredelitvah praviloma ni težko prepozнатi ideo-losko izkrivljenih projekcij človeka, ujetega v odtujeno, razredno družbo). Ne glede na to, kako pojmujeмо potrebo po udejanjanju lastnih — razumskih, čutnih, čustvenih idr. — moči, je nesporno, da udejanjanje samega sebe ni mogoče brez samodejavnosti, se pravi brez samodoločajoče dejavnosti. Samoaktualizacija potemtakem ne predpostavlja zgolj zadovoljitev temeljnih eksistenčnih potreb, ampak predvsem osvobojeni ČAS, se pravi čas, v katerem je posameznik lahko gospodar svojega telesa in svojih lastnih opravil. To je čas, v katerem lahko posameznik sam(ostojno) določa vsebino in obliko svojih dejavnosti, ki jih ne izvaja iz ekonomske nuje (za denar oz. mezdjo), ampak zaradi interesa, iz veselja ali zaradi osebnih koristi: »Glavni namen samodoločajoče dejavnosti ni menjava časa za čas drugih: je sama sebi namen. To so lahko estetske dejavnosti (kakršne so igre, vključno z ljubezenskimi) ali umetniške dejavnosti; kadar pa gre za produktivne dejavnosti, posamezniki kreirajo predmete, ki so namenjeni potrošnji ali uporabi prav tistih oseb, ki jih proizvajajo ali njihovih bližnjih.«⁴⁸

⁴⁸ Gorz, str. 110. Tezo, da je samodoločajoča dejavnost (znotraj osvobojenega časa) neogibna predpostavka posameznikovega osvobajanja, je razvil že Moses Hess (1812—1875), ki je skupaj z Cieszkowskim postavil temelje filozofiji delovanja. V boju za osvoboditev časa je videl ključno prvino socialističnega (komunističnega) političnega projekta. Po njegovem mnenju je namreč bistvo prekletstva, ki se je v zgodovini zgrnilo nad ljudi, in tem, da človek svojega delovanja ne dojema kot nečesa, kar je lahko samo sebi namen, ampak praviloma kot sredstvo za doseganje zunanjih ciljev: »Prva beseda, s katero se je bog refleksije oznamil človeku, je bilo tisto prekletstvo, ki nam jo je biblija verno prenesla z znanim stavkom: „V znoju svojega obraza boš jedel svoj kruh.“ Prva beseda proti, s katero se je svobodni duh razodel človeku, je stavek iz Spinozove Etike: „Dobro je tisto, kar podpira dejavnost in dviga življenjsko zadovoljstvo.“ Delo v znoju obraza“ je iz človeka napravilo sužnja in reveža, „delo iz zadovoljstva“ ga bo napravilo svobodnega in srečnega.« Hess, str. 220. Hess poudarja, da obstaja eno samo suženjstvo, dasiravno se kaže v različnih pojavnih oblikah: zato je bistvo radikalnega političnega boja ravno ukinjanje suženjstva nasploh, in ne samo te ali one njegove partikularne oblike. Svobodna — od zunanjih prisile neodvisna — dejavnost je po Hessu edino oblika specifično človeškega življenja, edini vir specifično

Številni teoretiki, psihologi in sociologi, menijo, da je mogoče razložiti notranji nemir, ki razjeda in preganja sodobnega človeka (v družbi industrijskega blagostanja), pa tudi njegova občutenja praznine oziroma nesmisla, osamljenosti in nezadovoljenosti ravno v optiki nezadovoljenih »realnih« potreb: »Glavna obtožba zoper kapitalizem ni več, da ne more izdelati blaga, potrebnega za dosteni življenjski standard, ampak da ne ustvarja pogojev za človekovo svobodo in samouresničevanje. Kapitalistična družba ne dopušča individualnega samodoločanja.«⁴⁹ Maslow meni, da je nezadovoljitev temeljnih potreb vzrok telesnih in duševnih bolezni oziroma kroničnega nezdravja. Fromm je zelo podrobno opisal in razčlenil družbo, ki jo ustvarjajo bolni ljudje, predvsem njeno »patologijo normalnosti«. Po njegovem mnenju vladajoča kultura oskrbuje večino ljudi, ki trpijo zaradi pomanjkanja spontanosti in individualnosti, z modeli, ki jim omogočajo, da živijo z osebnostnimi defektmi, ne da bi zaradi tega resno (duševno) zboleli. Vsaka kultura potem takem zagotavlja zdravila zoper izliv nevrotičnih simptomov, ki bi izšli iz defektov, ki jih po drugi strani proizvaja prav ona sama.⁵⁰

Sklepna opazka: radikalno pojmovanje strukturnega nasilja

Če opredelimo pojem strukturno nasilje kot pojav, ki onemogoča zadovoljevanje človekovih »realnih« potreb, lahko ugotovimo, da so radikalni kriminologi — v okviru svojih zamisli o pravih zločinih — popisali marsikateri družbeni fenomen, npr. rev-

človeških užitkov. Dokler človek ne živi svobodno, namreč samodoločuje, živi kot žival in ima nesrečno zavest, ki ga sili k uporabi omamljajočih sredstev, npr. alkohola, religije ali mamil. Več informacij o tem zanimivem filozofu Vranicki, str. 83—86.

⁴⁹ Aronson in Cowley, str. 84. Od tod izhaja tudi teza o revolucionarni naravi proletariata. Proletariat, t.j. večina prebivalstva, ni potencialni subjekt radikalne družbene preobrazbe zgolj zato, ker je v kapitalizmu eksploriran razred, marveč predvsem zato, ker lahko v danem sistemu zadovoljuje samo svoje najnižje človeške potrebe, ne pa tudi vseh ostalih, zlasti ne potrebe po samoaktualizaciji. Zagotovitev družbenih pogojev za obče zadovoljevanje omenjene potrebe zahteva odpravo kapitalističnega produkcijskega načina.

⁵⁰ Prim. Fromm, str. 142.

ščino,⁵¹ ki dejansko deluje v tej smeri. Nenavadno pa je, da so spregledali ravno — po našem mnenju — ključno obliko strukturnega nasilja, namreč tisto, ki prizadeva največje število ljudi, in to v pretežnem delu njihovega življenja. To pa je, z eno besedo, (heteronomno) delo. Presenetljivo je, da so radikalni kriminologi prezrli izredno škodljive reperkusije dela v kapitalistični družbi, še zlasti glede na to, da so v svojih teoretskih snovanjih izhajali iz marksističnih izhodišč, ravno marksizem pa je nemara najbolj podrobno razčlenil naravo delovnega procesa v meščanski družbi. Radikalni kriminologi so opozarjali samo na kriminogene vidike brezposelnosti, pozabili pa so na neprimerno večjo človeško škodo, ki jo ljudem povzroča delo. Vzrok za ta zares težko razložljiv sprevid, je mogoče v tem, da se tovrstne škode ne da izraziti v kvantitativni obliki, za razliko, recimo, od obsega telesnih poškodb in poklicnih bolezni, ki so posledica kršenja predpisov o varstvu pri delu.

Naša teza, pravzaprav teza kriminologije vsakdanjega življenja, je naslednja: od vseh oblik strukturnega nasilja je heteronomno delo najhujša, zakaj škoda, ki jo povzroča človeku in družbi, presega škodo, ki jo lahko pripisemo drugim oblikam tovrstnih pojavov. Nesmiselno bi bilo opredeliti delo kot »zločink«, bolje je reči, da gre za strukturno določen pojav, ki je — z gledišča posameznika/posameznice in družbe kot celote — bolj škodljiv od zločinov nemočnih in od zločinov močnih.

⁵¹ V nadvse poučnem eseju o problemih brezdomstva v Ameriki Debeljak navaja osupljiv podatek, da se vrti število brezdomcev okrog številke treh milijonov. Zanimivo je, da je število brezdomcev raslo skupaj z ameriškim gospodarskim okrevanjem. V devetih od desetih primerov so stari manj od petinštirideset let in pravljajo etničnim manjšinam črncev, Portoričanov, Latinoameričanov in Chicanosov. Pisec v tej zvezri navaja mnenje svojega akademškega prijatelja, ki poudarja, da za brezdomstvo ne obstajajo samo družbeni, ampak tudi metafizični razlogi: protestantska delovna etika (»pomagaj si sam in bog ti bo pomagal«) je namreč tako zelo vseprisotna, da otroci dobesedno morajo na konkretnih primerih prezebljih, razcapanih in pogosto drogiranih ljudi brez strehe nad glavo videti, kaj se bo zgodilo z njimi, če bodo nehalli delati domače naloge in če ne bodo ubogali staršev. Ameriška družba v tem smislu naravnost potrebuje brezdomce, saj lahko le na tak način drastično ilustrira usodo padlih angelov, ki naj bi v neki mitični preteklosti obrnili hrbet krepostim dela, izobraževanja, družine, morale in religije, se pravi svetim vrednotam normalenega Američana. Prim. Debeljak, str. 131.

Radical Criminology and Moral Entrepreneurship

Kanduč Zoran, L.L.D. Research Associate, Institute of Criminology at the Faculty of Law, Kongresni trg 12, 61000 Ljubljana, Slovenia

The paper deals with several logically connected problems which concern moral entrepreneurship of radical criminologists. In this connection, the attention of the article is first focused on the notion of »true crime« and a concept of crime as a violation of fundamental human rights. The author explains the paradoxical nature of moral entrepreneurship, which is a result of practical, i.e. criminal policy implications of the radical criminology definitions of the subject—matter of criminology. The paper indicates the ideological contents of the ima-

ge of crime as a socially dangerous phenomenon par excellence, and presents the idea of structural violence, which comprises the most diverse (»normal« and by no means deviant) social practices, institutions and state — repressive and ideological — apparatuses, the common feature of all of which is to prevent people from satisfying their most basic human needs.

Key words: criminology, radical criminology, moral entrepreneurship

UDC 343.9

LITERATURA:

- Alderfer, C.P.: **Existence, Relatedness and Growth**. New York, Free Press 1972.
- American Friends Service Committee (AFSC) Working Party: **Struggle for Justice**. New York, Hill and Wang 1971.
- Arson, R.; Cowley, J.C.: The New Left in the United States. V: Wiliband, R.; Saville, I. (eds.): **Socialist Register**. London, Merlin 1967.
- Baratta, A.: Che cosa è la criminologia critica? **Dei delitti e delle pene**, 1991, št. 1.
- Box, S.: **Power, Crime and Mistification**. London, Tavistock 1983.
- Burns, R.B.: **The Self Concept**. London, Longman 1979.
- Chapman, D.: **Sociology and the Stereotype of the Criminal**. London, Tavistock 1968.
- Clinard, M.; Yeager, P.: Corporate Crime. V: DeFleur M.L. (ed.): **Social Problems in American Society**. Boston, Houghton Mifflin 1983.
- Cohen, S.: **Against Criminology**. New Brunswick, Transaction Books 1988.
- Coleman, J.W.: **The Criminal Elite**. New York, St. Martin's Press 1985.
- Cusson, M.: **Le contrôl social du crime**. Paris, PUF 1983.
- Debeljak, A.: Protislovja brezdomstva v sodobni Ameriki. **Teorija in praksa**, 1983, št. 1—2.
- Dickson, D.T.: Bureaucracy and Morality: An Organisational Perspective on a Moral Crusade. **Social Problems**, 1968, št. 2.
- Engels, F.: **Položaj delavskega razreda v Angliji**. MEID, Ljubljana, Cankarjeva založba 1979.
- Ericson, R.V. et al.: **Representing Order: Crime, Law, and Justice in the News Media**. Milton Keynes, Open University Press 1991.
- Fromm, E.: **Zdravo društvo**. Beograd, Rad 1963.
- Geis, G.: Deterring Corporate Crime. V: Ermann M.D., Lundman R.J. (eds.): **Corporate and Governmental Deviance**. New York, Oxford University Press 1978.
- Gewirth, A.: Human Rights: **Essays on Justification and Applications**. Chicago, University of Chicago Press 1982.
- Goldstein, K.: **The Organism**. New York, American Books Co. 1939.
- Gorz, A.: Devet tez za bodočo levico. V: Kuzmanić T. et al. (eds.): **Boj proti delu**. Ljubljana, KRT 1985.
- Habermas, J.: Wahrheitstheorien. V: Fahrenbach H. (ed.): **Wirklichkeit und Reflexion**. Pfullingen, Neske 1973.
- Haralambos, M.: **Uvod v sociologiju**. Zagreb, Globus 1989.
- Hess, M.: **Philosophie der Tat**. Berlin, Akademie Verlag 1961.
- Jacoby, R.: **Družbena amnezija**. Ljubljana, Cankarjeva založba, 1981.
- Jogan, M.: **Sociologija reda**. Maribor, Založba Obzorja 1978.
- Jung, C.G.: A Model of Consciousness. V: Schwartz, G.E.; Shapiro, D. (eds.): **Consciousness and Self-Regulation**. New York, Wiley 1976.
- Kincaid, J.C.: **Poverty and Equality in Britain: A Study of Social Security and Taxation**. Harmondsworth, Penguin 1973.
- Krisberg, B.: **Power and Privilege: Toward a New Criminology**. Englewood Cliffs, Prentice Hall 1975.
- Mailloux, N.: **Jeunes sans dialogue**. Paris, Fleurus 1971.
- Marcuse, H.: **Kontrarevolucija i revolt**. Beograd, Grafos 1982.
- Marcuse, H.: **Čovjek jedne dimenzije**. Sarajevo, Veselin Masleša 1989.
- Marx, K.: **Kritika nacionalne ekonomije — Pariški rokopisi 1844** (»Ekonomsko-filozofski rokopisi«). MEID, Ljubljana, Cankarjeva založba 1979.
- Maslow, A.: **Motivation and Personality**. New York, Harper and Row 1954.
- Milutinović, M.: **Kriminologija**. Beograd, Savremena administracija 1985.
- Musek, J.: **Osebnost**. Ljubljana, DDU Univerzum 1982.
- Musek, J.: **Znanstvena podoba osebnosti**. Ljubljana, Edudy 1993.
- Nietzsche, F.: **Somrak malikov**. Ljubljana, Slovenska Matica 1989.
- Pepinsky, H.E.; Jesilow, P.: **Myths That Cause Crime**. Cabin John, Seven Locks Press 1984.
- Phillips, D.L.: **Toward a Just Social Order**. Princeton, Princeton University Press 1986.
- Platt, A.: Prospects for a Radical Criminology in the U.S. **Crime and Social Justice**, 1974, št. 1.
- Platt, A.: **The Child Savers: The Invention of Delinquency**. Chicago, University of Chicago Press 1969.

- Poveda, T.G.: *The Image of the Criminal: A Critique of Crime and Delinquency Theories. Issues in Criminology*, 1970, št. 5.
- Požarnik, H.: *Alternative*. Ljubljana, KRT 1985.
- Reasons, C.E.: *Social Thought and Social Structure: Competing Paradigms in Criminology. Criminology*, 1975, št. 3.
- Rogers, C.R.: *On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy*. Boston, Houghton—Mifflin 1961.
- Roszak, T.: *Kontrakultura*. Zagreb, Naprijed 1978.
- Schwendinger, H.; Schwendinger, J.: *Defenders of Order or Guardians of Human Rights?*. V: Taylor I. et al. (eds.): *Critical Criminology*. London, Routledge and Kegan Paul 1975.
- Stone, C.: *Where the Law Ends: The Social Control of the Corporation*. New York, Harper and Row 1975.
- Tyler, G.: *Organized Crime in America*. Ann Arbor, University of Michigan Press 1962.
- Vranicki, P.: *Zgodovina marksizma* (1. del). Ljubljana, Mladinska knjiga 1983.
- Žižek, S.: *Problemi teorije fetišizma*. Ljubljana, DDU Univerzum 1985.